

Əlyazması hüququnda

**MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ
MÜNASİBƏTLƏRİNİN “XALQ QƏZETİ”NDƏ
TƏQDİMİ MƏSƏLƏLƏRİ**

İxtisas: 5720.01- Jurnalistika

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Namiq Qədim oğlu Əhmədov**

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı - 2021

Dissertasiya Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsinin
Beynəlxalq jurnalistika və informasiya siyasəti kafedrasında yerinə
yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Həmid Ali oğlu Vəliyev

Rəsmi opponentlər: AMEA-nın həqiqi üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor
İsa Əkbər oğlu Həbibbəyli

filologiya elmləri doktoru, professor
Qulu Məmmədqulu oğlu Məhərrəmli

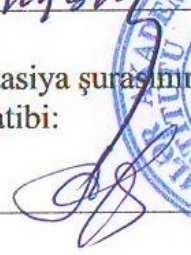
filologiya elmləri doktoru
Rövşən Rəqif oğlu Məmmədov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya
Komissiyasının AMEA Folklor İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən
BED 1.27 – Dissertasiya şurası

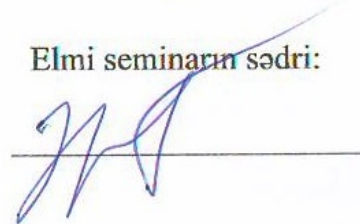
Dissertasiya şurasının sədri: AMEA-nın həqiqi üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor

Muxtar Kazım oğlu İmanov

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Afaq Xürrəm qızı Ramazanova

Elmi seminarın sədri:

Filologiya elmləri doktoru,
dosent

Vüqar Zifər oğlu Əliyev

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Türkiyə və Azərbaycan əlaqələrinin analoqu olmayan müttəfiqlik səviyyəsinə yüksəlməsi ilk növbədə tarixi təməllərə söykənir. *“Bir kökdən olan xalqlarımız öz tarixi dostluğuna, ənənələrinə həmişə sadiq olmuş və bu ənənələr xalqlarımızın dilini, dinini, mənəviyyatını yaşatmışdır”*¹.

1918-ci ilin 28 mayında müsəlman Şərqiində ilk demokratik dövlətin - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin möhkəmlənməsində Osmanlı yaxından iştirak etmiş, Türkiyənin dəstəyi ilə Azərbaycanın müstəqilliyi, ərəzi bütövlüyü təmin olunmuşdur. Sovet dövründə bunlar təhrif edilmiş, Qafqaz İslam ordusunun göstərdiyi yardım belə işğal kimi qiymətləndirilmişdir. Amma *“Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra Türkiyədən gələn dəstək bizim rahat və təhlükəsiz şəraitdə yaşamağımıza böyük fayda veribdir”*².

Münasibətlərin yeni mərhələsi 1991-ci ildən başlanmış, Türkiyə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini tanıyan ilk ölkə olmuşdur. Bu dövr Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri bütün sahələrdə, eləcə də mətbuatda yeni mərhələ olmuşdur. Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinə həsr olunmuş çoxsaylı araşdırmalar da təsdiqləyir ki, müstəqillik dövründə Azərbaycanla heç bir dövlətin və xalqın əlaqələri bu qədər geniş müstəvidə tədqiqat obyekti olmamışdır. Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi yaradılmış, Musa Qasimov, Mahir Abdullayev, Cahangir Cahangirli, Fərqanə Hüseynova, Nailə Səmədova, Cavanşir Feyziyev və başqalarının kitablarında, Elnur Hüseynov, Aygün Əsgərzadə, Zaur Məmmədov, Aynurə Paşayeva və adlarını çəkmədiyimiz onlarca tədqiqatçıların dissertasiya işlərində bu əlaqələrin tarixi kökləri, mədəni aspektləri, inkişaf səviyyəsi, siyasi-iqtisadi-hüquqi amilləri tədqiqat mövzusu olmuşdur.

Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri Türkiyədə də geniş təhlil və tədqiqat obyekti olmuşdur. İbrahim Bozyel, Ali Kafkasyalı, Mehmet

¹ Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir (46 cildə) / H.Əliyev. – Bakı: Azərneşr, – 4-cü kitab. – 1997. – s. 49.

² Əliyev, İ.H. İnkişaf – məqsədimizdir / İ. Əliyev. – Bakı: Azərneşr, – 3-cü kitab. – 2009. – s.177

Saray, Bilal Şimşir, Ali Arslan, Betül Aslan, Ocak Kemal və başqalarının kitablarında, onlarca tədqiqatçı və siyasətçilərin elmi əsərlərində və məqalələrində Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin tarixi və perspektivləri təhlil edilmişdir. Bu mənbələrdə də mətbuatdan geniş istifadə edilmiş, amma Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərində mətbuatın rol və vəzifələri ayrılıqda öyrənilməmişdir.

Bir sıra tədqiqat əsərləri də var ki, onlarda mətbuat tədqiqat obyektinə olsa da, münasibətlər, əsasən, ədəbi əlaqələr fonunda təqdim olunmuşdur. Amma təqdim olunan dissertasiya işi bilavasitə Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin “Xalq qəzeti”ndə təqdimatı olduğundan araşdırmalar da mətbuatın bazasında aparılmışdır və bu baxımdan da aktualıq kəsb edir.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Azərbaycan ikinci dəfə müstəqilliyini qazanandan sonra tarixi təməllərə söykənən Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin müttəfiqlik səviyyəsinə yüksəlməsi mətbuatın önəmli mövzularından olmuşdur. Sovetlər dönməsində Azərbaycan SSR-nin baş mətbuat orqanı olan “Kommunist”, Azərbaycan müstəqilliyini qazanandan sonra isə gündəlik nəşr olunan “Xalq qəzeti”ndə Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinə həsr olunmuş çoxsaylı məqalələr, şərhlər, rəsmi dövlət nümayəndələrinin, o cümlədən dövlət və hökumət rəhbərlərinin çıxışları, intervü və bəyanatları, qarşılıqlı səfərlərin mətbuatda təqdimatı tədqiqatın obyektidir və müxtəlif janrlı materiallardan ibarətdir.

Məqalələrin təhlili, mövzu və problematikası, məzmun və əhatəlilik sferasının öyrənilməsi, politoloji baxımdan xarici və daxili mənbələri dissertasiya işinin predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya müstəqillik dövründə Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin mətbuatda təqdimatına həsr edilib. 1991-ci ildən 2018-ci ilin sonlarına kimi ölkəmiz arasında əlaqələrin inkişaf trayektoriyası və “Xalq qəzeti”ndə təqdimatı araşdırmanın xronoloji hədudlarının təyinedicisi olmuşdur. Bununla bərabər 1991-ci ilə kimi olan mərhələnin araşdırılmasına da önəm verilmişdir.

Ortaq tariximizin araşdırılması üçün fədakarlıq göstərən insanların, ulu öndərlər Mustafa Kamal Atatürkün və Heydər

Əliyevin tövsiyələri, bu missiyanı uğurla davam etdirən dövlət başçıları İlham Əliyev və Rəcəb Tayyib Ərdoğanın əlaqələri qarşıda mühüm vəzifələr qoyur. Bunlar həm də elmi işin önündəki vəzifələri və aşağıdakı ümdə məsələlərin araşdırılmasını müəyyən edir:

- Türkcülük ideyalarının formalaşmasında mətbuatın rolu;
- Azərbaycan sovet mətbuatı tarixində türkcülük;
- Müstəqilliyimizin yeni dövründə mətbuatda Türkiyə mövzusu;
- Azərbaycan–Türkiyə münasibətləri və Türk dünyası;
- Tarixi ənənələr və günümüzün reallıqlarına münasibət;
- Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin mətbuatda əksinin geniş

tədqiqat sahəsi olması.

Araşdırmalar da göstərir ki, Azərbaycan–Türkiyə əlaqələri bütün sahələrdə geniş və əhatəlidir. Hətta “Xalq qəzeti”nin bu mövzuda dərc etdiyi məqalə və xəbərlər, reportaj və təqdimatlar təkcə janr rəngarəngliyi ilə yox, həm də əhatə etdiyi mövzu müxtəlifləyi ilə də zəngindir.

Tədqiqat metodları. Dissertasiyada alim və tədqiqatçıların, dövlət və siyasət adamlarının elmi-nəzəri fikirləri nəzəri-metodoloji əsas kimi götürülmüş, tədqiqatda müqayisəli-analitik, müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tutuşdurma metodlarından istifadə edilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar aşağıda təqdim olunan araşdırma və dəyərləndirmələr istiqamətində müəyyənləşdirilmişdir:

- Azərbaycan milli mətbuatının dövlətçilik və türkcülük ənənələri;
- AXC-nin mətbu irsi və mətbuatın türkcülük ideyası;
- Sovet dövrü Azərbaycan mətbuatında Türkiyə mövzusu;
- Müstəqillik ərafəsi Azərbaycan–Türkiyə münasibətləri;
- Müstəqilliyin ilk illərində mətbuatda Türkiyə mövzusu;
- Ulu öndər Heydər Əliyevin dövlətçilik kursunda Azərbaycan–Türkiyə əlaqələri;
- Müştərək regional layihələrin və neft strategiyasının uğurları;
- Çoxtərəfli əlaqələrin dərinləşməsi və strateji əməkdaşlıq;
- Ümumtürk həmrəyliyi və terrorizmə qarşı mübarizə.

Amma araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin inkişaf mərhələləri, bütün sahələrdə uğurları o qədər geniş və əhatəlidir ki, bir dissertasiya işində bunları əhatə etmək

mümkün deyildir. Ona görə də elmi işdə bir sıra məsələlərin təqdimatından, demək olar ki, bütünlüklə yan keçilmiş, bəzi ümdə məsələlərin üzərində isə tezislər çərçivəsində dayanılmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqata cəlb edilmiş mövzu sistemli şəkildə öyrənilmədiyi üçün bir sıra elmi yeniliklərdən bəhs etmək mümkündür və aşağıdakı qənaətləri formalaşdırır:

– Mətbuatın üzərinə qoyulan qadağalar obyektiv reallıqlardan yazmağa imkan verməmişdir. “Kommunist” qəzetində Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərini əks etdirən materialları təhlil edərkən də bunu görməkdəyik.

– Sovet dövrü mətbuatının tədqiqinə dair əsərlərin sayı azdır, tədqiqatlarda ideoloji baxışlar üstünlük təşkil edir.

– Sovet dövrünə kimi mətbuat tarixi geniş araşdırılmış, müstəqillik dövründə bu iş daha da vüsət almış, mühacirət jurnalistikasının araşdırılması önəmli mövzularından olmuşdur.

– Azərbaycan sovet mətbuatının xidmətlərini rejimin xidmətçisi və təbliğatçısı adlandırmamaq mümkün olmadığı kimi, onu tam bu cür təqdim etmək də haqsızlıq olardı. Bu baxımdan Azərbaycan jurnalisistikası “...*xalqımızın zülmə, istismara, dini fanatizmə, istibdada, tamahkarlıq, rüşvətxorluq, nadanlıq, yaltaqlıq, laqeydlilik və sairəyə qarşı mübarizənin salnaməsinə çevrilmişdir*”.³

– Ən önəmlisi, “Xalq qəzeti”nin mövzuya münasibəti yanaşmanın yeniliyini və müstəqilliyini şərtləndirir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işi milli mətbuat tarixinin inkişaf yolunun və mətbuatın türkçülük ənənələrinin öyrənilməsi baxımından nəzəri əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqat işinin nəticələri Azərbaycan–Türkiyə, bu gün daha da yaxınlaşılmasına ciddi ehtiyac duyulduğu türk dövlətləri birliyinin və əlaqələrinin inkişafında, eləcə də bu sahədə layihə və təkliflərin hazırlanması prosesində, elmi-tədqiqat işlərində, həmçinin ali məktəblərdə müvafiq ixtisas kurslarının tədrisində istifadə oluna bilər.

³ Mehdi F. Bədii publisistika. / F.Mehdi. – Bakı: Maarif, – 1982. s.3.

İşin aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqatın elmi-nəzəri müddələri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tələblərinə uyğun olaraq qəbul edilmiş xaricdə və Azərbaycanda nəşr edilən elmi jurnallarda dərc edilmiş 30-dan çox elmi məqalə və beynəlxalq konfranslardakı məruzələrdə əks olunmuşdur. Tədqiqat humanitar elmlərlə məşğul olan alimlər, mətbuat tarixi mütəxəssisləri, filoloqlar üçün maraq kəsb edə və əlavə vəsait kimi də istifadə oluna bilər.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Beynəlxalq Jurnalistika və informasiya siyasəti kafedrasında hazırlanmışdır.

Dissertasiyanın mövzusu Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsi Elmi Şurasının 15 fevral 2017-ci il (protokol №4) və Elmi Tədqiqatların Əlaqələndirilməsi Şurası Filologiya problemləri üzrə Elmi Şuranın 30 mart 2017-cü il tarixli (protokol №3) protokollarının qərarları ilə təsdiq olunmuşdur.

Dissertasiyanın strukuru. Tədqiqat işi “Giriş” (20861), üç fəsil (I fəsil 67309 II fəsil 91293, III fəsil 77227), “Nəticə” (12853) və “İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı” olmaqla, ümumilikdə 269543 şərti işarədən ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı və xronoloji dairəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri müəyyən edilmiş, mənbə bazasının icmalı, elmi yenilikləri, nəzəri, praktik əhəmiyyəti təhlil olunmuş və dissertasiyanın quruluşu haqqında bilgi verilmişdir.

Birinci fəslə “**Azərbaycan milli mətbuatının türkçülük ənənələri və sovet dövrü mətbuatında Türkiyə mövzusu**” adlanır və iki paragrafdan ibarətdir. “**Azərbaycan milli mətbuatında türkçülük ideyası və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mətbu irsi haqqında**” adlı ilk paragrafda Türk-İslam dünyasında ilk demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlətin-Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (AXC) mətbu irsinin ənənələri tədqiq edilir.

AXC dövründə -1918-ci ilin 9 noyabrında kütləvi informasiya vasitələri üzərində dövlət nəzarəti ləğv edilmiş,⁴ 1919-cu il oktyabrın 30-da parlamentin qəbul etdiyi "Mətbuat haqqında Nizamnamə" mətbuatın fəaliyyətini tənzimləyən ilk qanunverici akt olmuşdur. *"İki ildə 100-ə yaxın yeni adda qəzet və jurnal çıxmışdır"*.⁵ *"Əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən qəzet, jurnallar ...ictimai ədəbi fikrin istiqamətini, məslək, əqidə mübarizəsini əks etdirməklə tərəqqi, təkamül amili idi"*.⁶ Bu dövrdə *"Azərbaycan milli mətbuatı türkçülük ideyalarını təbliğ etməklə oxucularının qəlbinə yol tapdı"*.⁷

Bu mübarizəni *"...dövri mətbuatın köməyi ilə gerçəkləşdirən ədib, şair, ictimai xadim və jurnalistlər "türkçülük, islamçılıq, müasirlik" prinsiplərinə söykənərək azərbaycançılıq düşüncəsini cəmiyyətin şüuruna tətbiq edə bildilər"*.⁸ "Birlik tələb olunur", "Birləşəlim", "İttifaq edəlim" kimi çağırışlar, "Dəhşətli saat gəlir, birlik gərək"⁹ kimi məqalələr mətbuatın fəal mövqeyini təsdiqləyir. Şaumyanın tabeliyində olan Bakı Sovetinin qoşunları "vətəndaş müharibəsi" adı ilə qırğınlar törədəndə mətbuat yazırdı: *"Bunun böyük yalan olduğunu isbat edən minlərcə müsəlman füqareyi-kasibəsinin meyitləridir ki, "müsəlman olduğuna görə" rəhmsiz bir surətdə öldürülmüşdülər"*.¹⁰

Bu dövr həm də "Azərbaycan" qəzetinin *"milli mətbuatımızın tarixində milli dövlətin adını ifadə edən mətbuat orqanının fəaliyyətə başlaması ilə əlamətdardır"*.¹¹ AXC-nin mətbuat və informasiya

⁴ Azərbaycan demokratik mətbuatı tarixindən. Mətbuat haqqında Nizamnamə / – Bakı: Qanun, – 1996. №12, – s.51-15.

⁵ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası: I cild / – Bakı: Lider, – 2004. – s.73.

⁶ Təhirov A., C. Hacıbəylinin publisistikasında maarifçilik // Azərbaycan müəllimi. – 1996, 10 Sentyabr. – s.4.

⁷ Quliyeva, Q. Cümhuriyyət dövründə Azərbaycan mətbuatı (1918-1920-ci illər) / Q. Quliyeva. – Bakı: Elm, – 2011. – s.56.

⁸ Vəliyev, Ş. Təleyimizin aynası // Azərbaycan. – 2008, 27 avqust. – s.5.

⁹ İbrahim, S. Dəhşətli saat gəlir, birlik gərək // Açıq söz. – 1918, 15 mart. – s.2.

¹⁰ Hacıbəyov, Ü. Qurtuluş // Azərbaycan. – 1919, 15 sentyabr. – s.3.

¹¹ Həbibbəyli, İ. Müstəqil Azərbaycanın "Azərbaycan"ı // Azərbaycan. – 2013, 15 sentyabr. – s.3.

sahəsində “...atdığı daha uğurlu bir addım isə Azərbaycan Dövlət Teleqraf Agentliyi – AzərTAc-ın yaradılmasıdır”.¹²

Paraqrafda Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrində mətbuatın rolu, türkçülük ideyaları, sənətkarlıq xüsusiyyətləri araşdırılmışdır.

“Sovet dövrü Azərbaycan mətbuatında Türkiyə mövzusu” birinci fəsilin 2-ci paraqrafıdır. Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulduğu 28 aprel 1920-ci il tarixindən sonrakı, təqribən, 10 ilə qədər olan dövrdə “Kommunist” qəzetində Türkiyə və türkçülük haqqında yazıların kifayət qədər çox olması diqqəti cəlb edir. Bakıda keçirilən Bakı Türkoloji Qurultayı (26 fevral–5 mart 1926) böyük əks-səda doğurmuş, haqqında mətbuatda gedən yazılar bu dəyəri dəfələrlə artırmışdı. “Yeni fikir”, “Maarif və mədəniyyət”, “Maarif işçisi”, “Yeni məktəb”, “Dan ulduzu” kimi mətbu orqanlarda qurultay haqqında 300-ə qədər məqalə dərc olunmuşdu. Təkcə “Kommunist”-in dərc etdiyi materialların sayı 150-yə qədər olmuşdur.

*“İlk öncə türk xalqlarına olan bu səmimiyyət, bizə elə gəlir ki, Sovet hökumətinin daxili və xarici siyasətindən irəli gəlirdi”*¹³. Amma sonralar göründü ki, SSRİ-nin məkrli planının iflası uğraması ilə repressiyalar başlandı, “100-dən artıq iştirakçısının, seçmə alim və mütəfəkkirinin əksəriyyətinin həbsi və fiziki məhvi ilə bitən bu qurultay yaxın tarixin ən böyük ziyalı-alim soyqırımı sənədidir”.¹⁴

1930-cu illərin əvvəllərindən repressiya ittihamları sırasına “kamalizm”, “pantürkizm”, “türkçülük” ittihamlarının da qatılması və mətbuatda Türkiyə ilə dostluq əlaqələri haqqında məlumata rast gəlinməməsi kommunist rejiminin sərt qadağaları ilə bağlı olmuşdur. “Kommunist” qəzetində yer alan məqalələrdə deyilənlərin şahidi

¹² Aslanov, A. AzərTAc-dan AzərTAc-a: mürəkkəb və şərəfli yol / A.Aslanov, V.Musayev, D.İsmayilov. – Bakı, Şərq-Qərb, –2008.– s.15.

¹³ Məhərrəmov E.Ə., Məhərrəmli A.E. “Xalq qəzeti”nin (“Kommunist”) yaranması və inkişafı tarixindən. Nəşrinin 90 illiyi münasibətilə / E.Ə.Məhərrəmov, A.E.Məhərrəmli. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2009.– s. 5.

¹⁴ Nərimanoğlu K. 1926-cı il Bakı Türkoloji Qurultayı haqqında söz. Latin əsaslı yeni türk əlifbası və Birinci Bakı Türkoloji Qurultayı. Bibliografiya/ K.Nərimanoğlu. – Bakı, M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının nəşri –2006 –. s.3.

oluruq. ADR-in Türkiyədə ilk səfiri olmuş Y. V. Çəmənzəminli “Müsavət hökumətinin avantürasını, şovinizmini və xalqı soymasını “Qızlar bulağı”ndan daha asan yaza bilərdi. Bəs nə üçün yazmayır?”¹⁵ kimi “tənqid” olunurdu. Tağı Şahbazi “Vaxtı ilə cibində partiya bileti daşıyaraq, nəinki bolşevikə, adi bir sovet vətəndaşına belə layiq olmayan meşşan ...bütün yaradıcılığı bir xoruza yük ola bilən bu yazıçı”¹⁶ kimi “təqdim” olunurdu.

“Əhməd Cavad ən səmimi şeirini, Müsavatın erməni-azərbaycanlı əməkçilərinin qanı ilə boyanmış... murdar bayrağına həsr etmişdir”¹⁷. Digər məqalədə qeyd edilirdi ki, “Azərbaycan Sovet Yazıçılarının 3-cü plenumunda çıxış edən Azərbaycan K(b)P MK-nın şöbə müdiri H. Sultanova Əhməd Cavadın murdar sifətini bütün çılpalıqlığı ilə açmışdır” və plenum “düşmənçilik duyğularını ...dəyişmədiyi üçün Əhməd Cavadı yazıçılar sırasından xaric etmişdir”¹⁸. “Kommunist”də bu cür təhqirlər nəinki Əhməd Cavad haqqında, Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq haqqında da yazılırdı. Eyni iftira və ittihamlar alimlər, sənət adamları haqqında da deyilirdi. 1930-cu illərin repressiyası qəzetin redaktorları olmuş Əliheydər Qarayev, Ruhulla Axundov, Böyükağa Talıblı, Həbib Cəbiyevdən də yan keçmədi. Qəzetlə əməkdaşlıq edən neçə-neçə yazıçı, şair “millətçi” damğası ilə qətlə yetirildi.

İkinci Dünya müharibəsi illərində isə “Kommunist” qəzetinin dərc etdiyi məqalələrdə “Türkiyə” adına çox az rast gəlmək olur. Olanlar da, 3-5 cümləlik xəbərlərdən ibarət olmuşdur.

Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərində 60-cı illər əlaqələrin yeni mərhələsidir. “Kommunist” qəzetində Türkiyə ilə bağlı xəbərlər rəsmi xarakter daşımış, nümayəndə heyətlərinin görüşlərinin işıqlandırılması ilə məhdudlaşmışdır. Kommunist rejimi nə qədər

¹⁵ Şamilov S. Ədəbiyyatda bolşevizm ideyalılığı uğrunda // Kommunist. –1937, 12 mart, – s.3

¹⁶ Yenə orada.

¹⁷ Nankorluq xəstəliyinə tutulanlar // Kommunist. – 1937, 14 iyun. – s.3.

¹⁸ Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqı plenumunun yekunları // Kommunist. – 1937, 28 mart. – s. 2.

“tədbirli” olsa da Türkiyəli qonaqların Bakı səfərlərini gündəlikdən çıxarmaq mümkün olmamışdır. Amma qəzetə bu məsələdə yaradıcılıq imkanı da verilməmiş, materiallar SİTA-dan gəlmişdir.

80-ci illərdə isə ümumittifaq və respublika mətbuatında Türkiyə haqqında rəsmi xəbərlərlə yanaşı, dostluq ənənələrini əks etdirən məqalələr də geniş yer almışdır. Daha az məlumat və qısa xəbərlərin yayılmasına verilən önəm qəzet materiallarının sənətkarlıq xüsusiyyətlərində də özünü göstərmiş, janr yeknəsəkliyi yaratmışdır.

Bu dövrdə jurnalistikasının sənətkarlıq problemləri də unudulmamış, “Kommunist” qəzetində Mirzə İbrahimov, Mir Cəlal, Nəsir İmanquliyev, Qulu Xəlilov, Fəmil Mehdi və başqalarının məqalələrində məsələyə geniş yer ayrılmışdır. Bunlar mətbuatın tədqiqində önəmli yer daşısa da, daha çox ideoloji baxışların təsirində olmuşdur¹⁹. Şübhəsiz ki, bu müəlliflər üçün qınaq yeri ola bilməz. “Kommunist” qəzetini dövrün baskarı kimi təqdim edənlərə ulu öndərin bir fikirini təqdim etmək yerinə düşərdi: *“Biz hamımız dövrün, zamanın övladları olduğumuzdan onun stereotiplərindən kənara çıxma bilmirdik. ...çünki o zaman yazıçı da, alim də, adi adam da belə hesab edirdi ki, başqa cür ola bilməz”*.²⁰ Ulu öndərin “Xalq qəzeti” redaksiyasına göndərdiyi məktubunda da bu bir daha vurğulanır²¹.

Dissertasiyanın II fəsilə **“Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin yenidən təşəkkülü, formalaşması və stabilləşməsi dövrü “Kommunist” və “Xalq qəzeti”ndə (1989-2002-ci illər)”** adlanır və 3 (üç) paragrafdan ibarətdir.

“Azərbaycan–Türkiyə əlaqələri müstəqillik illəri ərəfəsi (1989-1991) mətbuatında” birinci paragrafıdır. AXC və liderlərinin adlarının çəkilməsi yasaq olsa da, “Kommunist” qəzeti “Xəzər”, “Qobustan” jurnallarından sonra Cümhuriyyət tarixinin yad edildiyi

¹⁹ Tahirli, A. Qalxansız hücum // 525-ci qəzet. – 29 dekabr 2007. – s.4.

²⁰ Rüstəmov, T. Tarixi reallığın güzgüsü // Xalq qəzeti. – 1994, 26 avqust. – s.2.

²¹ Heydər Əliyev, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. “Xalq qəzeti” redaksiyasının kollektivinə // Xalq qəzeti. – 1994, 26 avqust. – s.1.

ilk rəsmi qəzet olmuşdur²². 20 Yanvar faciəsi barədə ilk rəsmi xəbər verən də "Kommunist"ın əlavəsi "Səhər"²³ qəzeti oldu. Qəzet Sov.İKP-nin XXVIII qurultayının yeni "ideyalarını" təqdim etməklə yanaşı, milli ruhun yüksəlişini təqdim edən yazılarla da gündəmdə idi. "Azərinform"un böyük qardaşı²⁴, "Azərbaycan Demokratik Respublikası"²⁵, "Demokratik respublikaya həsr edilir"²⁶, "Təkamül" qəzetinin baş redaktoru, "Beş hürriyyət"²⁷, "Xatirə lövhəsi açılmışdır. Azərbaycan milli dövlət quruluşunun dirçəliş gününü bayram edilir"²⁸, "Böyük Əkinçi. Yaxud unudulmuş Həsən bəy Zərdabi"²⁹, "Tağıyev H.Z.: sahibkar, mesenat. Tarix elmləri doktoru Marat Allahverdiyevin kitabı haqqında"³⁰, "Folklorumuzun fədailəri"³¹, "Orta əsr Azərbaycan dövlətləri. Dəyirmi masa"³² və s. qadağalar qoyulan mövzulardandır.

Milli mücadilənin güclənməsi mətbuatda daha çox Türkiyə haqqında yazıların çoxalması ilə də diqqətdə idi. "Kommunist" qəzetinin müstəqillik ərafəsi saylarında Türkiyə mövzusu aktualıq baxımından diqqəti cəlb etdiyi kimi, həm də xarici ölkə həyatından

²² "Dəyirmi stol" arxasında alimlərimizin söhbəti: 1918-1920-ci illər dövrünün bəzi məsələləri // Kommunist. – 1989, 6 iyun. – s. 2-3.

²³ Süleymanzadə, M. 20 Yanvar: güllələnmiş qəzet / M.Süleymanzadə. – Bakı: Nurlan, – 2009. – 144 s.

²⁴ "Azərinform"un böyük qardaşı // Kommunist. – 1990, 10 may. – s.6.

²⁵ Bayramov, Q. Azərbaycan Demokratik Respublikası // Kommunist. – 1990, 11 may. – s.2.

²⁶ Demokratik respublikaya həsr edilir // Kommunist. – 1990, 26 may. – s.4.

²⁷ Hüseynov, Ş. "Təkamül" qəzetinin baş redaktoru. "Beş hürriyyət" // Kommunist. – 1990, 24 iyul. – s. 3.

²⁸ Xatirə lövhəsi açılmışdır. Azərbaycan milli dövlət quruluşunun dirçəliş gününü bayram edir // Kommunist. – 1990, 28 may. – s. 3.

²⁹ Quliyev, V. Böyük Əkinçi. Yaxud unudulmuş Həsən bəy Zərdabi // Kommunist. – 1990, 18 iyul. – s.3.

³⁰ Tağıyev H.Z.: sahibkar, mesenat. Tarix elmləri doktoru Marat Allahverdiyevin kitabı haqqında // Kommunist. – 1990, 24 iyul. – s.4.

³¹ Əfəndiyev, P. Folklorumuzun fədailəri // Kommunist. – 1990, 1 fevral. – s.3.

³² Orta əsr Azərbaycan dövlətləri. Dəyirmi masa // Kommunist. – 1990, 18 yanvar. – s.3.

bəhs edilən məqalələr sırasında ən çox diqqət çəkənidir. Az bir zamanda bu mövzuda yazıların sayı kifayət qədər çoxdur: iki ildə (1990 və 1991-ci illər) 345 yazı. Mövzu və janr rəngarəngliyi ilə seçilən bu yazılar təkcə statistikasına görə yox, həm də müəlliflərin hiss və duyğularının türk dünyasına doğmalığı ilə maraq oyada bilir. Ən önəmlisi, bu materiallar redaksiyaya Moskvadan gəlmirdi. Bu qəzet materiallarını rəsmi çərçivədən çıxarmış, jurnalist sənətkarlığı baxımından da zəngin bir spektr yaratmışdır.

“Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan mətbuatında Türkiyə mövzusu” 2-ci fəslin 2-ci paragrafıdır. Paragrafın tədqiqat mövzusu müstəqillikdən sonra Ayaz Mütəllibov və Əbülfəz Elçibəyin Türkiyəyə rəsmi səfərləri haqqında çoxsaylı materiallardır.

Bu mərhələdə Azərbaycanın xarici siyasətinin ən vacib istiqamətini enerji siyasəti təşkil etmişdir. “Xalq qəzeti”nin 1991-ci ildə dərc etdiyi materiallara nəzər yetirsək görürük ki, Mütəllibov və Elçibəy dövründə bu məsələ gündəmdə olsa da, danışıqlar İran və Rusiya tərəfindən pozulmuşdur. *“Hakimiyyətdə olan qruplar emosional vətənpərvərlikdə nəyəyə qadir idilər, lakin mürəkkəb bir tarixi şəraitdə bu yetərli deyildi”*³³. Bu cür qarışıq bir zamanda Heydər Əliyev Bakıya dəvət edildi.³⁴

“Xalq qəzeti”nin dərc etdiyi çoxsaylı məqalələr dövrün mənzərəsini yaratmaqla, həm siyasi və tarixi reallıqlar, həm də jurnalist sənətkarlığı baxımından zəngin bir təsəvvür yaratmışdır. Ayrı-ayrılıqda təhlillər də göstərir ki, Mütəllibov və Elçibəyin Türkiyə səfərləri qəzet səhifəsində az qala anbaan işıqlandırılmışdır.

“Ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlətçilik kursunda Azərbaycan–Türkiyə əlaqələri və onun mətbuatda təqdimatı haqqında” adlı paragraf 2-ci fəslin son hissəsidir. Ölkənin parçalanmağa doğru getdiyi bir zamanda ulu öndər Heydər Əliyev üçün Türkiyənin strateji mövqeyi önəmli olmuşdur.

³³ Məmmədov, N. Xarici siyasət: reallıqlar və gələcəyə baxış / N.Məmmədov. – Bakı: Qanun, – 2013. – s.19

³⁴ Məmmədov, S. Milli maraqların təmin olunmasına yönəlmiş uğurlu xarici siyasət davam etdirilir // Xalq qəzeti. – 2018, 12 sentyabr. – s.6.

Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin dərinləşməsi ümumilli lider Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü ilə əlaqələndirilməlidir. “Xalq qəzeti”nə müsahibəsində akademik İsa Həbibbəyli bildirir ki, *“Ağır bir məqamda dünya miqyaslı siyasətçi və tanınmış dövlət xadimi Heydər Əliyevin Naxçıvana dönüşü adi hadisə deyildi”*³⁵. Hakimiyyətə bağlı olan KİV-lərdə bu qayıdış neqativ çalarlarla dəyərləndirilsə də, “Aydınlıq”, “Azadlıq”, “İki sahil”, “Ədalət”, “Yurddaş”, “Səs”, “Mədəniyyət”, “Respublika”, “Vətən səsi”, “Naxçıvan” qəzetlərinin səhifələrində³⁶, o cümlədən bir sıra ümumittifaq mətbuat orqanlarında hadisələrə real münasibətlər gündəmdə olmuşdur³⁷.

Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü böyük siyasətçinin türk dünyasına xüsusi önəm verdiyini təsdiqləyir³⁸. Türkiyə üçün də Cənubi Qafqazın strateji üstünlüyü gündəmdə olmuş, *“Azərbaycan güclü olmadan Türkiyənin bu regionda güclü olmayacağı”*³⁹ praqnoz edənlərin hədəfləri düz seçməsi türkdilli dövlət rəhbərlərinin toplantı və tədbirlərində də təsdiq olunmuşdur.

Ümummilli liderin Türkiyəyə 1994-cü il fevralın 8-dən 11-nədək davam edən ilk xarici rəsmi səfəri “Xalq qəzeti”ndə əlaqələrin yeni mərhələsi kimi təqdim olunur⁴⁰. Bakı–Tbilisi–Ceyhan (BTC) kəmərinin Türkiyədən keçməsində Heydər Əliyevin böyük səylərini

³⁵ Əhmədov, N. Naxçıvan, 17 noyabr 1990-cı il... Üçrəngli bayrağımızın əbədi qayıdış günü // Xalq qəzeti. – 2015, 17 noyabr. – s.7.

³⁶ Əhmədov, N. Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikasına rəhbərlik etdiyi dövrdə Türkiyə ilə münasibətlərin qurulması // Xalq qəzeti. – 2017, 3 noyabr. – s.7.

³⁷ Mən həmişə liberallığın əleyhinə olmuşam. Qayıdış (1990-1993). Sənədlər toplusu. Təkmilləşdirilmiş və yenidən işlənmiş ikinci nəşr / tərt. ed. Ə. Həsənov – Bakı: Azərbaycan, – 2008. – s.20-41

³⁸ Əhmədov, N. Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü mətbuat müstəvisində // – Bakı: Odlar Yurdu Universitetinin Elmi və Pedaqoji Xəbərləri, – 2017. №46, – s.242-250; Əhmədov, N. Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü və müstəqillik ideyaları “Şərq qapısı” qəzetində // – Bakı: AMEA Humanitar Elmlər Bölməsi. Filologiya və sənətsünaslıq, – 2019. №1, – s.13-21.

³⁹ Bolukbası, S. Ankara’s Baku-Centered Transcaucasia Policy: Has It Failed? // – Washington: Middle East Journal, –1997. Vol. 51, Winter, No.1, – p. 82.

⁴⁰ Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyəyə rəsmi səfəri // Xalq qəzeti. – 1994, 9 fevral. – s. 1.

dəyərləndirən “Xalq qəzeti” yazırdı: *“Əsrin müqaviləsi”nin reallaşması tək respublikamız üçün deyil, Qərb dövlətləri, Cənubi Qafqaz və Orta Asiya regionu üçün strateji əhəmiyyət daşıyır*”⁴¹.

1994-cü il oktyabrın 18-də Heydər Əliyevin Türkiyəyə qısamüddətli səfərində – Türk Dövlətləri Başçıları'nın İkinci Zirvə toplantısında Xəzərin statusunun həll olunmuş, bunun *“Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan üçün də böyük iqtisadi və siyasi əhəmiyyəti vurğulanmışdır*”⁴². Dövlət rəhbərlərinin müntəzəm səfərləri hər iki dövlətin gündəmində olmuşdur. 1995-ci ilin iyulunda Baş nazir Tansu Çillərin⁴³, dekabrda Prezident Süleyman Dəmirəlin Azərbaycana səfəri “Xalq qəzeti”ndə əhatəli təqdim olunmuşdur^{44 45 46 47 48} və s. Qəzetdə dərc edilən məqalələrdən də göründüyü kimi Türkiyə ilə müntəzəm əlaqələr dövlət kursunun tərkib hissəsi olmuşdur.^{49 50 51 52 53 54}

⁴¹ Əhmədov, N. Beynəlxalq enerji sektorunda layiqli yer tutan ARDNŞ (SOCAR) Azərbaycanı dünyada güclü investor ölkə kimi tanıdır // Xalq qəzeti. – 2016, 20 sentyabr. – s.6.

⁴² Türk Dövlətləri Başçıları'nın İkinci Zirvə toplantısı // Xalq qəzeti. –1994, 21 oktyabr. – s.1.

⁴³ Türkiyənin baş naziri Tansu Çillərin Bakıya səfəri // Xalq qəzeti. – 1995, 10 iyul. – s.1.

⁴⁴ Aydınoglu, T. Türkiyə Respublikasının prezidenti Süleyman Dəmirəl Azərbaycana gəldi // Xalq qəzeti. – 1995, 8 dekabr. – s. 2.

⁴⁵ Heydər Əliyevin bəyanatı: Türkiyə Respublikasının prezidenti Süleyman Dəmirəlin Azərbaycana səfəri ilə bağlı // Xalq qəzeti. – 1995, 8 dekabr. – s.1.

⁴⁶ Süleyman Dəmirəl Şəhidlər xiyabanını ziyarət etdi // Xalq qəzeti. – 1995, 8 dekabr. – s.2.

⁴⁷ Süleyman Dəmirəlin bəyanatı // Xalq qəzeti. –1995, 8 dekabr. – s.1.

⁴⁸ İki ölkə başçısının yüksək səviyyədə görüşü//Xalq qəzeti.–1995,8 dekabr.– s.4.

⁴⁹ Türkiyə Respublikasının prezidenti Süleyman Dəmirəlin Azərbaycana səfəri davam edir // Xalq qəzeti. – 1995, 8 dekabr. – s.1.

⁵⁰ Siyasi müxalifət rəhbərləri ilə görüş // Xalq qəzeti. – 1995, 8 dekabr. – s.5.

⁵¹ Beynəlxalq Bankın tikintisində: Türkiyə şirkətinin inşa etdiyi bankın inşaatçıları ilə H.Əliyev və S.Dəmirəlin görüşü //Xalq qəzeti.–1995, 9 dekabr.–s.4.

⁵² Süleyman Dəmirəl Azərbaycan EA-nın fəxri akademiki diplomu təqdim edildi // Xalq qəzeti. – 1995, 9 dekabr. – s.2.

⁵³ Milli Məclisin iclasında Türkiyə Respublikasının prezidenti iştirak etdi // Xalq qəzeti. –1995, 9 dekabr. – s.1.

Ulu öndərin Türkiyə səfərləri, eləcə də Türkiyə dövlət nümayəndələrinin Azərbaycana səfərləri mətbuatda ətraflı əksini tapmışdır. Qəzet rəsmi səfər və görüşlərdən əlavə onlarca müəllif məqalələrinə, elm və siyasət xadimlərinin çoxsaylı materiallarına, müxbirlərin hazırladığı gündəlik xəbər və məlumatlara da xüsusi yer vermişdir. Bu təqdimatlarda tarixi hadisələrlə yanaşı, gündəlik hadisələrə həsr edilmiş xəbərlər də xüsusi yer tutur. Nümunə üçün deyək ki, təkcə 1995-96-cı illərdə “Xalq qəzeti”ndə dərc edilmiş bu cür xəbərlərin sayı 200-dən çox olmuşdur. Sözdəki onu da qeyd etməliyik ki, sonrakı illərdə də dərc edilmiş məqalə və xəbərlərin sayı bundan az olmamışdır.

Sonda “Xalq qəzeti”nin dərc etdiyi materiallardan gəldiyimiz bir qənaət var: *“XX əsrin tarixi məhz şəxsiyyətlərin tarixdəki rolu baxımından ibrətamiz bir dövr oldu. Bu tarixi Çörçillsiz, De Qollusuz, Kennedisiz, Mandelasız və eləcə də Heydər Əliyevsiz təsəvvür etmək mümkün deyil”*⁵⁴. On illik bir zaman kəsiyində ölkəni olum-ölüm dilemmasından çıxaran ulu öndər Heydər Əliyevin fəaliyyətinə tarix indi daha dərin mənə qazandırmaqdadır.

Bu dövr mətbuatın inkişafında da yeni mərhələ olmuşdur. Mətbuatın azad fəaliyyətinə geniş imkan yaradılmış, informasiya vasitələrinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi üçün silsilə tədbirlər həyata keçirilmişdir. Heydər Əliyevin rəhbərliyi və müəllifliyi ilə hazırlanan və qəbul edilən ilk Konstitusiya aktında söz və mətbuat azadlığı ayrıca maddə (50-ci maddə) ilə əks olunmuşdur. “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” qanuna əsasən kütləvi informasiya vasitələri azad elan olunmuş, mətbuat üzərindən senzura birdəfəlik götürülmüşdür.

“Xalq qəzeti”ndə dərc edilən materiallar, məqalə və eləcə də müxtəlif janrlı çoxsaylı təqdimatlar da təsdiqləyir ki, həm Sovet,

⁵⁴ Milli Məclisin iclasında Türkiyə Respublikasının prezidenti Süleyman Dəmirəlin nitqi // Xalq qəzeti. – 1995, 9 dekabr. – s.2.

⁵⁵ Feyziyev, C. Heydər Əliyev: zamana sığmayan zəka // Xalq qəzeti. – 2014, 8 may. – s.3.

həm də müstəqillik dövrü mətbuatının mövqeyi dövrün tələbləri ilə bağlı olmuşdur. Bu tələblər bir zaman milli əqidə və milli düşüncənin əleyhinə olsa da, müstəqillik dövrü mətbuatında azad fəaliyyət rüporuna çevrilmişdir. Bu yanaşma mətbuatın dövlətçilik və türkçülük mövqeyinin formalaşmasında da özünü göstərmiş, təkcə Türkiyə ilə münasibətlərin yox, həm də türkdilli dövlətlərlə əlaqələrin genişlənməsində fəallığı və təsirliliyi ilə gündəmdə olmuşdur. TÜRKSÖY-un fəaliyyəti, təhsil sahəsində qazanılan uğurlar, strateji əməkdaşlıq amilləri bu deyilənlərin ümdə bir hissəsidir. Şübhəsiz ki, tezislər kimi təqdim etdiyimiz bu fikirlərin əhatə dairəsi o qədər genişdir ki, ayrı-ayrılıqda onları təqdim etmək və dəyərləndirmək mümkünsüzdür. Xüsusən də bir dissertasiya işi həcmində bu imkanlar xeyli dərəcədə məhduddur.

Dissertasiyanın III fəslı “**Azərbaycan –Türkiyə əlaqələrinin dinamik inkişaf dövrü “Xalq qəzeti”ndə (2003-2018-ci illər)**” adlanır. Bu fəsil 3 (üç) paraqrafdan ibarətdir.

Fəsilin 1-ci paraqrafı “**Müştərək regional layihələr, enerji və neft strategiyasının uğurları mətbuatda**” adlanır. Prezident seçilməsi münasibətilə keçirilən rəsmi qəbulda İlham Əliyev deyirdi: “*Türkiyə haradadır, Azərbaycan da oradadır*”⁵⁶. Onun Türkiyəyə ilk rəsmi səfərində də bu inam bir daha təsdiqini tapır: “*Türkiyə mənim üçün doğma, əziz ölkədir, hamımızın vətənidir*”⁵⁷.

“*Azərbaycanın təşəbbüsü ilə reallaşan transmilli layihələr Türkiyənin regionda lider dövlət statusunu möhkəmləndirmişdir*”⁵⁸. Azərbaycan “Petkim Petrokimya Holding A.Ş.”ni satın almaqla Türkiyədə ən böyük sərmayə yatıran ölkə olmuşdur. “Xalq qəzeti”nə danışan ARDNŞ-in birinci vitse-prezidenti X.Yusifzadə deyirdi: “*Səhmlərinin 61,32 faizi şirkətimizə məxsus olan “Petkim”i xammalla təchiz etmək üçün yeni “Star” zavodunun tikintisinə*

⁵⁶ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin andiçmə mərasimində söylədiyi geniş nitqi. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2003, 01 noyabr. – s.1.

⁵⁷ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Türkiyəyə rəsmi səfəri. “Xalq qəzeti” qəz., Bakı, 2004, 13 aprel. – s.1.

⁵⁸ Həsənov, Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti / Ə. Həsənov. – Bakı: Azərbaycan, – 2005. – s. 67.

başlanılmışdır”⁵⁹. Bu, “*Azərbaycan Prezidentinin uzaqgörənliyinin və investisiya siyasətinin bariz nümunəsi*”⁶⁰ faktını təsdiq etmişdir.

“Xalq qəzeti”nin müştərək regional layihələr, enerji və neft strategiyasının uğurlarını təqdim edən zəngin materiallar silsiləsi də təsdiq edir ki, Azərbaycan–Türkiyə əlaqələri dövrünün yeni mərhələsini yaşamaqdadır. Bu mərhələ tək Azərbaycan və Türkiyənin yox, həm də bütün regionun ictimai-siyasi və iqtisadi həyatında mühüm rol oynamaqdadır. Regionda yeni əməkdaşlıq imkanları, yeni enerji xəritəsi, milli və transmilli maraqlar Ankara və Bakını birləşdirir. Hər iki dövlətin Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının qurulması istiqamətində verdiyi qərar Türkiyə–Azərbaycan münasibətlərində yeni addım idi. “Xalq qəzeti”nin təqdimatında araşdırma mövzusu olan çoxsaylı materiallar da bunların göstəricisi olmaqla, həm də bu qənaətimizi təsdiqləyir: xalqlarımızın həyatında keşməkeşli tarixi ilə önəmli yeri olan bu birlik yeni hadisə olmasa da, yeni dünya düzənində yeni reallıqdır.

İkinci paraqraf “**Çoxtərəfli əlaqələrin dərinləşməsi və Azərbaycan–Türkiyə strateji tərəfdaşlığı**” adlanır. Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, dövlət və hökumətin siyasi, iqtisadi, elm, təhsil, mədəniyyət və digər strukturlarının qarşılıqlı əlaqələrinin genişləndirilməsi strateji tərəfdaşlıq amilini daha da gücləndirmişdir. 1992-ci ilin martında Ermənistanın Naxçıvana hücumlarına münasibət bildirən Süleyman Dəmirəl türk hökumətinin ictimaiyyət tərəfindən ciddi təzyiq altında olduğunu, hərbi müdaxilə etmək məcburiyyətində olacağını bildirmişdi⁶¹. Cənab Ərdoğanın da hələ baş nazir olarkən “Xalq qəzeti”ndə dərc edilən fikirləri siyasi əhəmiyyətini bu gün də təsdiq edir: “*Hansı*

⁵⁹ Əhmədov, N. Xoşbəxt Yusifzadə: Heydər Əliyev milli neft strategiyasının banisidir // Xalq qəzeti. – 2014, 20 sentyabr. – s.5.

⁶⁰ Əhmədov, N. Neft-kimya Azərbaycanını dünyada tanıdanlar. “Petkim”də çalışan ilk azərbaycanlılardan biri: professor Füzuli Nəsirov // Xalq qəzeti. – 2013, 23 dekabr. – s.5.

⁶¹ Svante E. Cornell. Turkey and The Conflict in Nagorno Karabakh, Middle Eastern Studies, Vol.34, No.1, January 1998, p.61.

*siyasi iqtidar gəlirsə-gəlsin, aramızdakı bu əlaqəni poza bilməz, bizim aramızdakı əlaqə millətlərin əlaqəsidir”*⁶².

2010-cu il mayın 16-da Türkiyənin baş naziri R.T. Ərdoğanın Azərbaycana səfəri zamanı irəli sürülən Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının qurulması münasibətlərdə yeni addım idi⁶³ və “Strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında” müqavilənin imzalanması ilə yeni bir mərhələyə qədəm qoyuldu⁶⁴.

“Xalq qəzeti” Türkiyə Prezidentinin səfəri haqqında yazırdı: *“Müqavilənin imzalanması beynəlxalq aləmdə diqqət mərkəzində idi. Xüsusilə işğalçı Ermənistan rəhbərliyi müqavilənin imzalanmasından ciddi narahatlıq hissi keçirirdi”*⁶⁵. 2010-cu ilin 15 sentyabrında Türkdilli Ölkələrin Dövlət Başçılarının İstanbul sammitindən əvvəl “Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının qurulması haqqında Birgə Bəyannamə”nin imzalanması⁶⁶ əlaqələrin daha da möhkəmlənməsini təmin etdi.

Ankarada törədilən terror aktı Strateji Əməkdaşlıq Şurasının 2016-cı ilin 15 martında Bakıda keçirilməli beşinci iclasını və Türkiyə Prezidenti Ərdoğanın Azərbaycana səfərini təxirə saldı. “Xalq qəzeti” bildirir ki, bunun qarşılığında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Türkiyəyə getdi və böyük bir çoxşu ilə qarşılandı: *“Bu səfərinizlə bütün dünyaya, xüsusilə də dünyadakı bütün terror təşkilatlarına və onların arxasındakı qüvvələrə çox güclü və dəqiq*

⁶² Türkiyənin baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın nitqi //Xalq qəzeti. – 2010, 18 may. – s.1-2.

⁶³ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyənin baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın mətbuat konfransı //Xalq qəzeti. – 2010, 18 may. – s.1-2.

⁶⁴ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə prezidenti Abdullah Gül: Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında müqavilə. Sənədlərin imzalanma mərasimi //Xalq qəzeti. – 2010, 17 avqust. – s.1.

⁶⁵ Bədəlov Ə. Türkiyə–Azərbaycan dostluq-qardaşlıq münasibətləri əbədi və sarsılmazdır // Xalq qəzeti. – 2010, 19 avqust. – s.6.

⁶⁶ Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının qurulması haqqında Birgə Bəyannamə imzalandı //Xalq qəzeti. – 2010, 16 sentyabr. – s.1.

mesaj verdiyinizə əminəm. Sizə millətim adından bir daha təşəkkürümü bildirirəm"⁶⁷, -deyə Türkiyə Prezidenti qeyd edirdi.

Azərbaycan mətbuatında Azərbaycan–Türkiyə strateji əməkdaşlığı məsələləri daim gündəmdə olmuşdur. Azərbaycan–Türkiyə hakimiyyətinin və xalqlarımızın mövqeyini dəyərləndirən “Xalq qəzeti” yazırdı: *“Azərbaycan və Türkiyə Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasında, eləcə də türk dünyasını bir araya gətirən qurumlarda çox fəal ölkələrdir*”⁶⁸.

Qəzetdə dərc edilən materiallar da göstərir ki, Türkiyə–Azərbaycan əlaqələrini başqa ölkələr arasındakı münasibətlərlə müqayisə etmək mümkün deyil. *“Azərbaycan və Türkiyə iki dövlət olsa da, ümumi hədəfləri birdir*”⁶⁹. Bu əlaqələr bütün məsələlərdə, beynəlxalq və regional platformalarda həmrəylik səviyyəsindədir: bütün mövzularda Azərbaycan Türkiyəni dəstəkləyir və rəsmi Ankara daim Azərbaycanın yanında olduğunu bəyan edir.

“Xalq qəzeti”nin təqdimatında araşdırma mövzusu olan çoxsaylı materiallar da qənaətlərimizi təsdiqləyir. Qəzetin təqdim etdiyi, istər mövzu, istərsə də janr müxtəlifliyi ilə fərqlənən materiallar da bunun əyani misallarıdır. Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu materiallar təkcə dövlət rəhbərlərinin çoxsaylı bəyanat, açıqlama və müsahibələri ilə məhdudlaşmır, həm də hər iki ölkənin dövlət, siyasət və elm adamlarının, çoxsaylı müəllif və qəzet əməkdaşlarının, bir çox hallarda hətta xarici ölkə siyasətçilərinin, eləcə də xarici mətbuatın, o cümlədən Amerika, Avropa, İsrail, Rusiya, eləcə də adlarını çəkmə bilmədiyimiz onlarca ölkələrin mətbuat orqanlarında dərc edilmiş analitik təhlilə əsaslanan məqalələrin təqdimatı ilə də diqqətdə olmuşdur. Təbii ki, bu məsələlərin mətbuatda təqdimatına məsuliyyət və yaradıcılıq

⁶⁷ Azərbaycan–Türkiyə Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının beşinci iclası keçirilib //Xalq qəzeti. – 2016, 1 mart. – s.1.

⁶⁸ Əhmədov N. Azərbaycan–Türkiyə əlaqələri möhkəm təməllər üzərində qurulmuşdur //Xalq qəzeti. – 2017, 30 avqust. – s.3.

⁶⁹ Yenə orada.

potensialı ilə yanaşan redaksiya kollektivi qarşıya qoyduğu vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gələ bilmiş, Azərbaycan – Türkiyə münasibətlərinin bütün incəliklərini özünün önəmli mövzusu kimi geniş oxucu dairəsinə təqdim edə bilmişdir. Heç şübhə etmirəm ki, bu mətbuatın, eləcə də böyük ənənələrə və zəngin tarixə sahib olan “Xalq qəzeti”nin, həm də uğuru hesab edilə bilər. Qəzetin dərc etdiyi coxsaylı materiallar silsiləsi Azərbaycan dövlətinin və xalqının mövqeyi olmaqla da maraq doğurur, eyni zamanda ən yeni tariximizin öyrənilməsində olduqca etibarlı, əhatəli və çox zəngin bir xəzinə olduğunu da ortaya qoyur.

“Yeni tarixi çağırışlar kontekstində terrorizmə qarşı mübarizə və ümumtürk həmrəyliyi” 3-cü fəsilin sonuncu paragrafıdır. Paragrafda “Xalq qəzeti”də işıq üzü görmüş məqalə və təqdimatlar 3 bənddə təqdim edilir. **“Türkiyənin PKK terror təşkilatına qarşı mübarizəsi”** kimi təqdim edilən bənddə göstərilir ki, Türkiyə 40 ilə yaxındır ki, PKK ilə mübarizə aparır. “Xalq qəzeti”ndə dərc edilən xəbərlərin statistikasına baxanda terrorun hər gün davam etdiyini görürük. Adlar, məkanlar dəyişsə də, terrorun gətirdiyi qanlı faciələr dəyişməmişdir:^{70 71 72 73 74 75 76 77}. Qəzetdə

⁷⁰ Əliyev R. Türk ordusu Şimali İraqda hərbi əməliyyatlar aparır //Xalq qəzeti. – 2010, 22 iyun. – s.6.

⁷¹ Türkiyədə PKK terrorçuları hərbi maşın karvanına hücum etmişlər //Xalq qəzeti. – 2011, 18 avqust. – s.8.

⁷² Abbasov E. Almaniya hökuməti vətəndaşlarına Türkiyəyə səyahətlə bağlı xəbərdarlıq edib //Xalq qəzeti. – 2011, 24 avqust. – s.6.

⁷³ Türkiyənin döyüş təyyarələri PKK terror təşkilatına məxsus 88 hədəfi məhv etmişdir //Xalq qəzeti. – 2011, 21 avqust. – s.8.

⁷⁴ Türkiyədə PKK terrorçuları hərbi maşın karvanına hücum etmişlər //Xalq qəzeti. – 2011, 18 avqust. – s.8.

⁷⁵ Əmircanov P. Türkiyə hərbi qüvvələri antiterror əməliyyatlarını gücləndirilib //Xalq qəzeti. – 2011, 28 avqust. – s.6.

⁷⁶ Türk ordusu 100-ə yaxın PKK terrorçusunu məhv edib //Xalq qəzeti. – 2011, 24 avqust. – s.6.

⁷⁷ Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargahı fevral-avqust ayları ərzində PKK ilə aparılan mübarizənin nəticələri haqqında açıqlama yayıb //Xalq qəzeti. – 2012, 11 sentyabr. – s.5.

terror aktına dair təqdim olunan onlarca xəbərin məzmunu az qala eynidir, sadəcə, itkilərin sayı müxtəlifdir. Əslində, sərlövhələr də bir-birinə çox bənzəyir:^{78 79 80 81 82} və s.

“Xalq qəzeti” yazır ki, illərdir Ərdoğan hökuməti PKK ilə danışıqlar aparır, problemlərin həlli üçün addımlar atılırdı. Kürdlərin mətbuatı, radio və televiziya var, öz dillərində danışır, məhkəmə prosesləri kürd dilində aparılır. 2015-ci il parlament seçkilərində kürdlərin Xalqların Demokratik Partiyası (HDP) parlamentdə 59 deputatla təmsil olundu. Bu qədər etimadın qarşılığında PKK terror təhdidlərindən kənarda durmalı idi. Amma PKK-çılar Türkiyə polislərini öldürdülər, dövlət atributlarını ayaq altına atdılar və yeni iddialarla gündəmə gəldilər. Türkiyə hökumətinin başladığı mübarizə təsdiq edir ki, terrorla mübarizə sonuncu PKK üzvü məhv edilənə qədər davam etdiriləcəkdir^{83 84}. Təqdimatlar “Xalq qəzeti”ndə dərc edilənlərin az bir hissəsi olsa da, ümumən qəzet terror və terrora qarşı mübarizənin tam mənzərəsini yaradır.

“Dünya birliyinin PKK terror təşkilatına qarşı mübarizəsi və dəstəyi” adlı bənddə “Xalq qəzeti”ndə dərc edilmiş və dünya birliyinin ikili mövqeyindən bəhs edən məqalələr təhlil obyektidir. Qəzet yazır ki, terrorla mübarizə güclənən terrorun global problemə çevrildiyini sübut edir. ABŞ prezidenti D.Tramp R.T.Ərdoğanə məktubunda *“Terrorizmin bütün növlərinə qarşı*

⁷⁸ Türkiyənin Hakkari vilayətində 53 PKK terrorçusu öldürülmüşdür //Xalq qəzeti. – 2011, 23 oktyabr. – s.6.

⁷⁹ Türkiyə Hərbi Hava Qüvvələri PKK-ya ağır zərbə endirmişdir //Xalq qəzeti. – 2011, 19 avqust. – s.5.

⁸⁰ Türkiyədə PKK ilə atışmada 10 əsgər şəhid olub, 20-dən çox terrorçu məhv edilib //Xalq qəzeti. – 2012, 4 sentyabr. – s.12.

⁸¹ Əmircanov P. Türkiyədə daha bir terror aktı törədilib //Xalq qəzeti. – 2011, 26 avqust. – s.16.

⁸² Suriyada PKK üzvlərinə divan tutublar //Xalq qəzeti. – 2010, 28 noyabr. – s.8.

⁸³ Türkiyə Başər Əsədi kürd yaraqlılarını silahlandırmaqda ittiham edib //Xalq qəzeti. – 2012, 11 avqust. – s.7.

⁸⁴ Rəcəb Tayyib Ərdoğan: PKK silahı yerə qoymalı, Türkiyə ərazisini tərk etməlidir//Xalq qəzeti. – 2013, 11 yanvar. – s.10.

mübarizədə Türkiyə çox önəmli müttəfiqdir”⁸⁵ deyir. Almaniya kansleri Angela Merkel təsdiqləyir ki, *“Terror əleyhinə qəbul edilən qərarlara hörmətlə yanaşılmalıdır”*⁸⁶.

Amma ikili standartlar da diqqətdədir. Türkiyə Təhlükəsizlik Şurasının bəyanatında bildirilir: *“Avropada müsəlmanlara qarşı ksenofobiya və düşmənçilik hissləri güclənir”*⁸⁷. Türkiyənin baş naziri B.Yıldırım parlamentdə çıxışında deyir: *“ABŞ Ankara ilə müttəfiqliyini qorumaq istəyirsə, PKK-nın Suriya qanadı olan YPG və PYD-ni dəstəkləməkdən imtina etməlidir”*⁸⁸. “Ankara Vaşinqtonun YPG ilə əməkdaşlıqdan imtina edəcəyini gözləyir”⁸⁹, “Süleyman Soyly: “Bəzi ölkələr PKK terrorçularına dəstək verir”⁹⁰, “Fikri İşiq: ABŞ Suriyadakı terrorçuları silahlandırmamalıdır”⁹¹ kimi çoxsaylı materiallar bunu təsdiqləyir.

Qəzetin dərc etdiyi bu kimi materiallar da təsdiq edir ki, *“Türkiyə eyni anda 3 terror qruplaşması – PKK, İŞİD, FETÖ ilə mübarizə aparır, ancaq Qərb özünü görməzliyə vurur”*⁹². XX əsrin 70-ci illərindən başlanılan silahlı PKK terrorunu ABŞ, İsrail, İran, keçmiş SSRİ, indiki Rusiya öz maraqları baxımından dəstəkləmişlər. Ön yeni tariximizdə isə PKK-ya dəstək verən ölkələr sırasında Ermənistanın fəaliyyəti fəvqəldir. PKK və ASALA terror

⁸⁵ D.Tramp: Türkiyə çox önəmli müttəfiqdir //Xalq qəzeti.–2017,10 oktyabr. – s.5.

⁸⁶ Angela Merkel Türkiyə ilə dialoqun saxlanması tərəfdarıdır //Xalq qəzeti. – 2016, 25 noyabr. – s.4.

⁸⁷ Abdullayev M. Terrorçulara dəstək verilməsi Türkiyə ilə müttəfiqlik və dostluq münasibətlərinə zərər vurur //Xalq qəzeti. – 2017, 01 aprel. – s.7.

⁸⁸ Əmircanov P. Binəli Yıldırım: ABŞ Ankara ilə müttəfiqliyini qorumaq istəyirsə, YPG və PYD-ni dəstəkləməkdən imtina etməlidir //Xalq qəzeti. – 2017, 12 oktyabr. – s.6.

⁸⁹ Ankara Vaşinqtonun YPG ilə əməkdaşlıqdan imtina edəcəyini gözləyir //Xalq qəzeti. – 2017, 11 noyabr. – s.5.

⁹⁰ Süleyman Soyly: Bəzi ölkələr PKK terrorçularına dəstək verir //Xalq qəzeti. – 2017, 2 avqust. – s.4.

⁹¹ Fikri İşiq: ABŞ Suriyadakı terrorçuları silahlandırmamalıdır //Xalq qəzeti. – 2017, 12 may. – s.8.

⁹² Məmmədova N. Avropada Türkiyə xofu //Xalq qəzeti. – 2017, 29 aprel. – s.10.

təşkilatlarının ortaq mövqeləri 1980-ci illərdən gündəmdə olmuş, erməni terrorçular PKK-nın terror aksiyalarında fəal iştirak etmişlər.

“Türkiyənin terrorla mübarizəsinin Azərbaycan dövləti və xalqı tərəfindən dəstəklənməsi” 3-cü paraqrafın son bəndidir. Regionda təhlükəsizliyin təminatında iki qardaş dövlət dünyanın ən nüfuzlu təşkilatlarında eyni mövqedən çıxış edir. “Xalq qəzeti”ndə bu məsələyə verilən önəm də, xalqlarımızın və dövlətlərimizin yekdil mövqeyindən irəli gəlir: *“Azərbaycan PKK-nı terrorçu təşkilat kimi tanıyır və ona qarşı mübarizədə Türkiyənin yanındadır”*⁹³.

PKK ASALA ilə sıx əlaqələr qurmuş terrorçu təşkilatdır. Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin terrorizmə və PKK-ya qarşı apardığı əməliyyatlardan yayınmaq üçün bu təşkilatların Dağlıq Qarabağı seçməsi, Türkiyə mətbuatında da ermənilərin PKK terrorçularına işğalda olan Dağlıq Qarabağda düşərgələr yaratdığı⁹⁴, “Akşam”⁹⁵, “Yeni Şəfəq”⁹⁶ qəzetlərində PKK terrorçularının Qarabağa göndərildiyi bildirilir. AŞPA-nın 2001-ci il payız sessiyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin başçısı İlham Əliyev ASALA və Ermənistanın terrora verdiyi dəstəkdən danışmışdır. Dağlıq Qarabağın terror və narkotik yuvası olması yüksək tribunallarda səsləndirsə də, ikili standartlar məsələnin həllində əngəl olaraq qaldı. “Xalq qəzeti” 1997-ci ildə PKK ilə ermənilər arasında terror ittifaqının razılaşdırılmış şərtlərini də açıqlayır⁹⁷, dövlətlərarası tədbirlərin birində bu barədə Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərinin polemikasını da təqdim edir⁹⁸.

⁹³ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın birgə mətbuat konfransı. Baş nazir R. T. Ərdoğanın bəyanatı //Xalq qəzeti. – 2011, 28 iyul. – s.1.

⁹⁴ PKK'nın Yukarı Karabağ'a yerləşdirilməsi kime yarar?//Star. 2016,13 şubat.s.7.

⁹⁵ Karabağda 1750 PKK-çı və...12 cəsəd? //Akşam. – 2017, 18 temmuz. – s.16.

⁹⁶ PKK 400 teröristi Yukarı Karabağ'a göndərdi//Yeni Şafak.–2016,17 nisan.– s.6.

⁹⁷ Turan A. Ermənistan dövləti ASALA və PKK terror təşkilatları ilə hərtərəfli əməkdaşlıq edir //Xalq qəzeti. – 2017, 21 sentyabr. – s.10.

⁹⁸ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin və Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın mətbuat konfransı //Xalq qəzeti. – 2010,18 may. – s.1.

Dissertasiyada Fətullahçı Terror Təşkilatının (FETÖ) 15 iyul 2016-cı il hərbi çevriliş cəhdinə “Xalq qəzeti”nin operativ reaksiyası da yer alır. Hadisə *“Türkiyənin dövlətçiliyinə, türk xalqına, onun iradəsinə və seçiminə qarşı törədilən dəhşətli cinayət”*⁹⁹ adlandırılır.

Azərbaycan uzun illər erməni terroruna məruz qaldığından “Xalq qəzeti” müstəqillik illərində bu problemin araşdırılmasına və ictimaiyyətə təqdimatına xüsusi önəm verməklə zəngin bir təcrübəyə sahiblənə bilmişdir. Bəndin sonunda qəzetin qazandığı təcrübə uğur və çatışmazlıqları ilə ətraflı təqdim edilir.

“Nəticə”də elmi işin məqsədindən doğan ümumiləşdirmələr aparılmış və onların bir qismi aşağıdakı kimi təqdim olunmuşdur:

- Azərbaycan – Türkiyə əlaqələrinin yenidən qurulması və mətbuatda geniş təqdimatı müstəqilliyimizlə bağlı olmuşdur. Eyni soy-kökədən olan türk xalqlarının yeni birliyi, din və dil bağlılığı, xalqlarımızın tarixi keçmişinin öyrənilməsi və yeni əlaqələrinin qurulması mətbuatın rolunu artırmışdır.

- İdeoloji təsirlərdən və yaşadıqları coğrafi məkanlardan asılı olmayaraq, diplomatik, iqtisadi və ticarət əlaqələr olmayanda belə mətbuat mədəni əlaqələrin daşıyıcısı olmuşdur.

- Sovet dövrü mətbuatı sovet ideologiyasının sifariş və tələblərini yerinə yetirməklə, milli dərkini və tarixi həqiqətlərin işıqlandırılmasına qırmızı işıq yandırmışdır. Müstəqillik dövrü ərəfəsindən başlayaraq mətbuatda tarixi keçmişə saygılı münasibət, obyektivlik və millilik önə çəkilmişdir.

- Hakim ideoloji təsirdən qurtarmaq, milli dəyərlərə hörmət Sovet dövrü mətbuatında ara-sıra da olsa toxunulan məsələlərdən olmuşdur. Təqdim olunan tədqiqatda da “Kommunist” qəzetinin dərc etdiyi bir sıra məqalələrdən bəhs edilmişdir. Bu bəzi tədqiqatçılar tərəfindən sistemin təbliğatçısı olan mətbuatın müdafiəsi kimi də

⁹⁹ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev. Türkiyə Respublikasının Prezidenti zati-aliləri cənab Rəcəb Tayyib Ərdoğanə //Xalq qəzeti. – 2016, 17 iyul. – s.1.

qəbul edilə bilər. Həqiqətdə isə bunlar mətbuatın dövrün güzgüsü olmaq istəyini təsdiq etmək meyllərindən qaynaqlanmışdır.

- Azərbaycan gerçəkliklərinin dünyaya çatdırılması Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərində və mətbuatın təqdimatında xüsusi önəm daşmışdır. Qadağalarla məhdudlaşdırılan və əlaqələrin qurulmasında xüsusi yeri olan çağırışlar mətbuatın önəmli mövzusu olmuşdur.

- Yetmiş il qadağan edilmiş elmi-mədəni əlaqələrin öyrənilməsi mətbuat üçün də yeni səhifələr açmışdır. Azərbaycan–Türkiyə, eyni zamanda, digər türk dövlətləri ilə əlaqələrin işıqlandırılması, elmi, mədəni mühitdə qazılanları önə çəkmək mətbuatın dəyər verdiyi aktual məsələ kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

- Dövlətlərarası münasibətlərin yenidən təşəkkül tapdığı dövrlərdə mətbuat xalqlarımızın mədəni əlaqələrini, milli-tarixi və dini bağlıqlarını təqdim edən mötəbər bir tribuna ola bilmişdir.

- Milli mətbuat müstəqil Azərbaycanın suverenliyini qorumağa qadir olan bir dövlət olduğunu dünyaya göstərə bilmişdir. Diplomatik münasibətlərin yenidən qurulduğu vaxtlarda bu çox önəmli idi.

- Müstəqil mətbuatın meydana gəlməsi və milli zəmində formalaşması dünya birliyi ilə, eləcə də Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin genişlənməsinə təkan vermişdir.

- Mətbuat bəzi məqamlarda müəyyən xarici təsirlər önündə gözləmə mövqeyində olan siyasi dairələrin və dövlət qurumlarının mövqelərinin dəyişməsinə də təsir göstərə bilmişdir.

- Mətbuat dövrünün aynası olmaqla, Azərbaycan–Türkiyə əlaqələrinin dərinlən öyrənilməsinə, eləcə də gələcək tədqiqatlar baxımından gərəkli ola bilən mükəmməl baza yarada bilmişdir və s.

Yüz ildən çox tarixi olan “Kommunist”, ikinci müstəqilliyimizdən sonra “Xalq qəzeti” adlandırılan dövrü nəşrin tarixi, əslində Azərbaycan xalqının tarixinin və tale yolunun bir hissəsidir. Qəzetin səhifələrində əks olunmuş keşməkeşli, həm də uğurlu və ziddiyyətli mövzular xalqımızın tarixidir. Bu səhifələrdə İkinci Dünya Müharibəsi, dünyanın kommunizm və imperalizm siyasətindən doğan uğur və ziddiyyətləri, qardaş Türkiyə ilə müxtəlif vaxtlarda boy verən münasibətlər, terror hadisələri, Qarabağ müharibəsi, erməni soyqırımı, ən sonda tarixi qələbəmiz və

30 ildən sonra tarixi torpaqlarımıza sahibliyimiz, eləcə də adını çəkə bilmədiyimiz yüzlərcə mövzular və müstəqilliyimizin şərəfli tarixi haqqında materiallar var ki, onların proplematikası aktual olduğu qədər də gərəkli və vacib olmuşdur. Bunlar uzaq və yaxın keçmişimizin, bu günümüzün uğur və problemlərinin öyrənilməsində və tədqiq olunmasında olduqca mükəmməl və zəngin baza yaratmaqda, daha əhatəli tədqiqatların ortaya qoyulması üçün də əvəzi olmayan mənbə hesab edilməlidir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları iddiaçının aşağıdakı elmi əsərlərində əksini tapmışdır:

1. Yeni dünya düzənində Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri // – Bakı: Avrasiya Universitetinin Sivilizasiya elmi-nəzəri jurnalı, - 2017. №3, Cild 6, - s.55-65.

2. Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin Naxçıvan dövründə Türkiyə ilə münasibətlərin qurulması // - Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri jurnalı, – 2017. №17, – s.360-369.

3. Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü mətbuat müstəvisində // - Bakı: Odlar Yurdu Universitetinin Elmi və Pedaqoji Xəbərləri, - 2017. №46, --s.242-250.

4. Azərbaycan – Türkiyə əməkdaşlığından bütün bölgə və geniş coğrafiya faydalanmaqdadır // IV Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Simpoziumu, - Nigde, Türkiyə: - 26 nissan, - 28 nissan, - 2017, - s. 675-680.

5. Almas İldırım: nakam şair, nakam vətəndaş // III Beynəlxalq Həmzə Nigari Türk Dünyası Mədəni İrsi Simpoziumu materialları, - Şamaxı, Azərbaycan: - 17 may, - 18 may, - 2017, - s.469-475.

6. Azərbaycan Basını: 15 Temmuz FETO olaylarından sonra // I.Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu. Sempozyumun özet kitabı. - Nevşehir, Türkiyə: -21 eylul, - 23 eylul, - 2017, - s.455.

7. Müasir dövrdə Azərbaycan – Türkiyə münasibətlərinin Azərbaycan mətbuatında əksi // ADPU və Kastamonu Universiteti

Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri II Beynəlxalq Elmi konfransı, - Bakı, Azərbaycan: - 12 oktyabr, - 14 oktyabr, - 2017, - s.43-49.

8. Azərbaycan – Türkiyə münasibətlərində Heydər Əliyev faktoru // AR Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti. Ümummili lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş “Milli-mənəvi dəyərlər: ənənə və müasirlik” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfrans, - Bakı, Azərbaycan: -2 may - 4 may, - 2018, - s. 235-240.

9. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti irsinin təqdimatında mətbuatın rolu // Bakı Slavyan Universiteti, Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş “Azərbaycanşünaslığın Aktual Problemləri” IX Beynəlxalq Elmi Konfrans, - Bakı: - 3 may, - 4 may, - 2018,- s.127-129.

10. Azərbaycan-Türkiyə stratejik işbirliyi (Halk gazetesi kaynaklarına göre) // Avrasya Sosial ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nin ASEAD III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu. Sempozyumun özet kitabı, – Antalya, Türkiyə: 5 mayıs, – 7 Mayıs, – 2018, – s. 166-167.

11. Heydər Əliyev və mətbuat (Ulu öndərin siyasi fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü) // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 95 illiyinə həsr olunmuş “Davamlı inkişaf və humanitar elmlərin aktual problemləri-2018” Beynəlxalq konfrans. – Bakı, Azərbaycan: – 14 may, -15 May, – 2018, – s. 424-427.

12. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti və milli mətbuatımızın dövlətçilik ənənələri // Müsəlman Şərqində ilk Parlamentli Respublika. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq Elmi Konfrans, - Bakı, Azərbaycan: 21 may, -- 23 may, - 2018, - s. 825-827.

13. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Azərbaycan mətbuatında Türkiyə və türkçülük // İCSSCA.7.Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosial Bilimler Kongresi. Konqre özet kitabı. – Baku–Azerbaycan: - 11 ekim, – 14 ekim, - 2018, - s. 65.

14. Türkiyə mövzusu Azərbaycan sovet mətbuatında (Xaricdə çalışmış ilk azərbaycanlı sovet jurnalisti Azad Şərifovun yaradıcılığına bir nəzər). // İCSSCA.7. Uluslararası Çin'den

Adriyatik'e Sosial Bilimler Kongresi. Konqre özet kitabı. -- Bakı – Azərbaycan: –11 ekim, – 14 ekim, –2018, – s. 66.

15. Bakı-Tiflis-Kars Demiryolu Hattının Açılış Töreni Türk Medyasının Gündeminde // V Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Simpoziumu. – Almatı, Kazakistan. – 12–14 oktyabr, - - 2018, – s.313-316.

16. Cümhuriyyət dövrü milli mətbuatımız və dövlətçilik // - Bakı: Azərbaycan Universiteti. İpək Yolu, - 2018, №1, – s. 36-40.

17. Türkiyə mövzusu 60-cı illər Azərbaycan Sovet mətbuatında (“Kommunist” qəzetinin materialları əsasında) // - Bakı: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri, Hümanitar, ictimai və pedaqoji-psixoloji elmlər seriyası, – 2018. Cild 66, № 1, - s.126-138.

18. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Azərbaycan mətbuatında Türkiyə və türkçülük // - Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri jurnalı, - 2018. №3, – s.348-356.

19. Türkiyəyə məhəbbətlə (Azərbaycan yazıçılarının yaradıcılığında Türkiyə mövzusu) // – Bakı: Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin aylıq ədəbi-bədii orqanı, “Azərbaycan” ədəbi-bədii jurnalı, - 2018. №4, – s.176-180.

20. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti irsi mətbuatda // – Bakı: Azərbaycan Universiteti. İpək Yolu, – 2018, №2, – s.130-134.

21. Azərbaycan sovet yazarlarının yaradıcılığında Türkiyə mövzusu (1960-1980-ci illərin qaynaqları əsasında) // - Türkiyə: Turan Stratejik Araştırmalar Mərkəzi, Turan-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, - 2018. Sayı 40, - s.298-303.

22. Sovyet dönməi Azərbaycan gazeteciliğində Türkiyə konusu // – Türkiyə: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Edebiyyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi TÜRÜK, --2018. Sayı 15, - s.209-220.

23. Azərbaycan mətbuatı və 15 iyul FETO hadisələri // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi Xəbərlər, – 2018. №.1, – s.136-143.

24. Азербайджанская демократическая республика и национальная печать // – Ужгород: Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Міжнародні Відносини, Випуск 4. – 2018. – с.73-81.

25. Türk birliği düşüncesine Azerbaycandan ilmi-nazari bir baxış // - Türkiye: Turan Stratejik Araştırmalar Mərkəzi, Turan-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, – 2019. Sayı 41, – s.420-429.

26. Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü və müstəqillik ideyaları “Şərq qapısı” qəzetində // – Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Filologiya və Sənətsünaslıq Ədəbiyyat Məcmuəsi, – 2019. № 1, – s. 13-20.

27. Azərbaycan Basınında Türkiyə və Türkçülük Konusu (Sovyet Həkimiyətinin İlk Yıllarında ‘Komünist’ Gazetesi Kaynaklarına Bir Bakış) // – İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, – 2019. № 1, – s. 68-75.

28. Azərbaycan-Sovyet yazarlarının yaradıcılığında Türkiyə: 1960-1980 dönmə kaynaklarına bir baxış // - İzmir: Dokuz Eylül Universiteti Sosial Bilimler Dərgisi,–2019.Cilt 21,Say 1,–s.269-276.

29. Azərbaycan basını və 15 temmuz FETO olayları (Halk gazetesi'nin kaynaklarına dayanan analiz) // – İzmir: Ege Üniversitesi İletişim fakultesi Media ve İletişim Araştırmaları Bilimler Dərgisi EGEMİA, – 2019. № 4, - s. 68-78.

30. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti: “Azərtac”in yaranma zərurəti və keçdiyi yol // - Muş: Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Anemon, -- 2019. Sayı 7(3), – s. 291-297.

31. Azərbaycan Sovet jurnalistikasında Türkiyə mövzusu (Türkiyədə, eləcə də xaricdə çalışmış ilk azərbaycanlı Sovet jurnalisti Azad Şərifovun yaradıcılığı haqqında) //-Bakı Dövlət Universiteti. Türk filologiyası jurnalı, 2020. № 2. – s.48-58.

32. Azərbaycan basınında Türkiyə-Rusya İlişkileri // I.Uluslararası Sovyet sonrası Türkiyə-Rusya İlişkileri sempozyumu.Konqre kitabı. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları İnstitutu. İzmir–Türkiyə: –15 ekim, –16 ekim, – 2020.

33. Azərbaycan mətbuatı repressiya illərində (“Kommunist” qəzetinin materialları əsasında) // – AMEA Naxçıvan Bölməsi. Xəbərlər. İctimai və humanitar elmlər seriyası. 2020. №3, – s.185-196.

34. Haydar Aliyev'in Nahçıvan dönemindeki siyasi fəaliyyətləri və Türkiyə ilə əlaqələrin qurulması // III.Uluslararası Aras Havzası Sempozyumu. Kars–Türkiyə: –18 mart, –19 mart, – 2021.

35. Rüşad Rüşəmovun bədii yaradıcılığında milli-mənəvi dəyərlər və həyatı gerçəkliklərə sevgi (“Köç” kitabı haqqında) // - Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri jurnalı, – 2021. №2, – s.392-396.

Kitablar

1. Baxıb Türkün bayrağına – Bakı: BXQR, – 2011. – 144 s.
2. Bakıdan görünən Türkiyə – Bakı: BXQR, – 2014. – 304 s.
3. Çanaqqalada nələr gördüm – Bakı: BXQR, –2015. – 108 s.
4. Azərbaycan-Türkiyə: gördüyüm, görüşdüyüm adamları ilə – Bakı: Mürərcim, – 2018. – 232 s.

Dissertasiyanın müdafiəsi 22 iyun 2021-ci il tarixində saat 12⁰⁰ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən BED 1.27 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1001, Bakı şəhəri, 8-ci Kiçik Qala döngəsi, 31

Dissertasiya ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Ali Attestasiya Komissiyasının (aak.gov.az) və AMEA Folklor İnstitutunun (folklor.az) rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 17 may 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 08.05.2021
Kağızın formatı: 60x84 ¹/₁₆
Həcm: 44680
Tiraj: 100